

11. *Cultural building in Ukrainian SSR. Important decisions of the Communist Party and Soviet Government*. (1959). Collection of documents (Vol.1). Kyiv: Derzhpolitvydav (in Ukr.).
12. *Selianska hazeta (Rural newspaper)* (1925, January 8) (in Ukr.).
13. Shcherbakov, V. (1929). Practice of anti-religious work in school. *Radianska osvita (Soviet Education)*, 10, 38–45 (in Ukr.).
14. Dovzhenko, A. (1927). Teacher and political education in country during the summer. *Radianska osvita (Soviet Education)*, 5, 52–60 (in Ukr.).
15. Troinitskyi, S. (1925, April 9). One of the spheres of our work. *Pravda Pryluchchia (The Truth of Pryluky region)* (in Ukr.).
16. *Selianska hazeta (Rural newspaper)* (1925, April 9) (in Ukr.).
17. Demchenko, T. P. (2008). Introductory article. In V. M. Chomenko, & others (Eds.), National book of memory of sacrifices of the 1932–33 Famine in Ukraine (p. 5–27). Chernihiv: D snianska pravda (in Ukr.).
18. Bobko, T.H. (2006). The family of the orthodox priest during the 20–30th years of the XXth century: social and legal aspect. *Naukovi pratsi istoricheskogo fakultetu Zaporizkoho universitetu (Scientific works of Zaporizhzhya National University Historical Department)*, XX, 207–210 (in Ukr.).
19. Lytvyniv, S. (1929). Teacher and spring anti-religious work among children. *Radianska osvita (Soviet Education)*, 4, 11–17 (in Ukr.).

УДК 378.1(477)(073)

Хан Є.В.*,

викладач, здобувач наукового ступеня
кандидата історичних наук,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна. han 777@ukr.net

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ (2003 — 2010 РОКИ)

Анотація. Висвітлюється академічна мобільність як важливий аспект інтеграційних тенденцій в системі вищої професійної освіти Російської Федерації в рамках участі в Болонському процесі. Аналіз проблеми передбачає осмислення й інтерпретацію поняття академічної мобільності як основної складової Болонського процесу, а також розгляд практичного досвіду реалізації академічної мобільності на прикладі конкретних провідних Вищих навчальних закладів РФ, їх міжнародної співпраці в сфері науки та освіти.

Ключові слова: академічна мобільність, вища освіта Російської Федерації, інтеграція, глобалізація, Болонський процес.

Аннотация. Освещается академическая мобильность как важный аспект интеграционных тенденций в системе высшего профессионального образования Российской Федерации в рамках участия в Болонском процессе. Анализ проблемы предполагает осмысление и интерпретацию понятия академической мобильности как основной составляющей Болонского процесса, а также рассмотрение практического опыта реализации академической мобильности на примере конкретных ведущих Высших учебных заведений РФ, их международного сотрудничества в сфере науки и образования.

Ключевые слова: академическая мобильность, высшее образование Российской Федерации, интеграция, глобализация, Болонский процесс.

Abstract. Academic mobility as an important aspect of integration tendencies in the system of higher vocational education of Russian Federation in the framework of participation in B

* Khan E. V., Lecturer, competitor for Ph.D. in history, Kyiv national economic university named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine. han 777@ukr.net

Academic mobility as an important component of the integration of higher education in the Russian Federation to the european higher education area (2003–2010)

logna process is discussed. Analyses of the problem is dealt with understanding and interrelation of the very notion of academic mobility as a key component of the Bologna process, from the one side, and from the other — with discussion of the practical experience of academic mobility of some leading higher education institutions of Russian Federation. Among main dimensions of analyses in this respect there are legislative and organizational (on the level of programs) foundations of Bologna process in RF, tendencies of modernization of educational sphere, character of international cooperation of higher education institutions of Russian Federation with European Universities and scientific centres. It is debated contradictory features of realization of Bologna process in Russia, prerequisites of conservative approaches which are known to be an obstacle on the way of integration of Russian Federation with European educational area.

Keywords: *academic mobility, Higher Education, integration, globalization, the Bologna process*

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, що відбуваються у сучасному світі в усіх сферах людської діяльності, мають великий вплив і на систему вищої освіти. У наші дні формується єдиний світовий освітній простір, що проявляється насамперед у гармонізації освітніх стандартів, підходів, навчальних планів, спеціальностей у різних країнах світу. Відкритий освітній простір передбачає зростання мобільності студентів і співробітництва викладачів університетів різних країн, що має сприяти поліпшенню системи працевлаштування випускників університетів, підвищенню статусу цих країн у сфері освіти.

Російська Федерація приєдналася до Болонського процесу у 2003 році, взявши на себе зобов'язання інтегруватися до європейського освітнього простору та запровадити європейські стандарти у вищій освіті. Важливою складовою Болонського процесу є реалізація програм академічної мобільності, міжнародної співпраці у сфері освіти та науки, взаємного визнання дипломів про вищу освіту. Осмислення академічної мобільності в цьому відношенні заслуговує на особливу увагу як з точки зору змісту самого Болонського процесу, так і результатів його реалізації в Росії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед дослідників російської системи вищої освіти, глобалізаційних та інтеграційних процесів в освітній та науковій сфері, процесів академічної мобільності слід виділити таких, як Н. С. Брінєв, В. І. Байденко, Р. А. Чуянов, Г. А. Лукичев, М. Л. Агранович, А. Н. Козирін та інших. Узагальнення існуючого доробку, як і його критичний аналіз дає змогу осмислити проблеми зазначеної теми, виокремити положення, які можуть мати значення для практики реалізації Болонського процесу в Україні.

Мета статті полягає у тому щоб з'ясувати, що собою являє процес академічної мобільності, яка його головна мета та завдання; визначити, наскільки ефективними, вдалими та результативними були зусилля російських ВНЗ у плані реалізації академічної мобільності у вищій освіті, міжнародній співпраці в сфері освіти та науки, академічного обміну в 2003–2010 роках.

Основні результати дослідження. Розвиток академічної мобільності є одним із пріоритетних завдань в рамках освітньої реформи в Російській Федерації. Від її успішного виконання значною мірою залежить вирішення іншого завдання стратегічного масштабу — створення основ інноваційної економіки в Росії. Так, з початком демократичних реформ 1990-х рр. Росія стала активно інтегруватися у світовий освітній простір через входження в планетарну мережу університетів, інтернаціоналізацію зв'язків, гармонізацію навчальних програм ВНЗ, створення передумов для взаємного визнання документів про вищу освіту.

Принципи солідарності та партнерства ВНЗ у всьому світі є ключовими для всіх галузей освіти, які сприяють розумінню глобальних проблем, демократичному підходу в управлінні, а також обґрунтовують необхідність толерантного ставлення до представників інших культур. Одним із завдань сучасної російської вищої школи є завдання її модернізації, що сприяє підвищенню доступності, якості та ефективності освіти. Досягненню цих цілей багато в чому сприяє розвиток академічної мобільності студентів [1].

Академічна мобільність є одним з напрямків Болонського процесу, який забезпечує цілісність європейського простору вищої освіти та європейського дослідницького простору. При цьому під європейським простором слід лише розуміти не простір держав Євросоюзу. Цей простір охоплює території всіх держав-учасниць Болонського процесу. Курс на розвиток академічної мобільності закріплений практично у всіх основних документах, що регламентують Болонський процес. У них відзначається, що академічна мобільність студентів, дослідників і викладачів дозволяє їм учасникам скористатися європейськими освітніми цінностями (Празьке комюніке міністрів освіти 2001), являє собою основу для формування Європейського простору вищої освіти (Берлінське комюніке 2003), є найважливішим елементом Болонського процесу, що створює нові можливості для особистісного зростання, розвитку співробітництва між людьми та інститутами (Лондонське комюніке 2007) і т. д. Академічна мобільність — це можливість для студентів, викладачів, адміністративно-управлінського персоналу ВНЗ «переміщатися» з одного ВНЗ до іншого з метою обміну досвідом, отримання тих можливостей, які чомусь недоступні в «своєму» ВНЗ, подолання національної замкненої і надбання загальноєвропейської перспективи.

Існує ще кілька визначень академічної мобільності. Деякі фахівці в галузі міжнародної освіти під академічною мобільністю розуміють період навчання студента в країні, громадянином якої він не є. Цей період обмежений у часі, також має на увазі повернення студента в свою країну по завершенню навчання за кордоном. Згідно з іншими джерелами, академічна мобільність це невід’ємна форма існування інтелектуального потенціалу, що відображає реалізацію внутрішньої потреби цього потенціалу в русі і в просторі соціальних, економічних, культурних, політичних взаємин і взаємозв’язків. Академічна мобільність — це можливість формувати свою освітню траєкторію. Іншими словами, в рамках освітніх стандартів вибирати предмети, курси, навчальні заклади у відповідності зі своїми вподобаннями й науковими інтересами. Міжнародній академічній мобільності сприяють також різноманітні програми, що фінансуються як Європейським союзом (ERASMUS, COMMETT, LINGUA, TEMPUS), так і окремими європейськими країнами. Багато країн підписали двосторонні та багатосторонні договори в цій галузі. Такий цілеспрямований розвиток академічної мобільності студентів служить засобом підтримки міжнародного ринку підготовки професіоналів, висококваліфікованих кадрів [2].

На думку російського вченого Г. А. Лукичева академічна мобільність є основною цінністю європейського ареалу вищої освіти, а розвиток механізмів академічного визнання — найважливішим елементом забезпечення мобільності [3, с. 32–39]. Як стверджував російський дослідник В. І. Байденко ефективна інтеграція російської системи освіти в єдиний загальноєвропейський освітній простір неможлива без просування і підтримки академічної мобільності студентів та викладачів [4]. Один з провідних авторитетів у галузі розвитку міжнародного співробітництва, перший генеральний секретар Асоціації європейських університетів Андріс Барблан інтерпретував академічну мобільність наступним чином: «рівні можливості доступу для численних постачальників і користувачів послуг у галузі вищої освіти, рівна підтримка в розвитку знань, рівні умови оцінки, надання послуг, здобуття навичок і здібностей» [5]. Вчений А. Ю. Слепухін відносив поняття академічної мобільності як форми освітньої інтернаціоналізації [6, с. 3–12].

З часу підписання Російською Федерацією Болонської декларації Урядом РФ та Міністерством освіти і науки була підготовлена відповідна законодавча база для ефективного здійснення міжнародної академічної співпраці та покращення академічної мобільності студентів та викладачів ВНЗ. Важливу роль у цьому процесі здійснювало безпосередньо Міністерство освіти і науки Росії. У 2003–2005 роках було прийнято ряд наказів та постанов Міністерства, зокрема: «Про створення нової групи із здійснення Болонських принципів в Росії», метою якої була

активізація і координація робіт по входженню російської системи вищої освіти до європейського освітнього простору з такими європейськими структурами як Рада Європи, ЮНЕСКО та ін. [7]. «Про співробітництво з іноземними країнами в галузі освіти» [8]. «Про організацію та проведення міжнародних порівняльних досліджень якості загальної освіти в 2002–2004 роках» [9]. «Про реалізацію положень Болонської декларації в системі вищої професійної освіти Російської Федерації» [10].

Однак деякі російські дослідники вважали, що розділи законодавства Росії з питань визнання, встановлення еквівалентності документів про освіту, по суті залишилися на позиціях минулого. А їх зміст не в повній мірі відповідав нормам міжнародного права, зафіксованим, зокрема в Лісабонській конвенції, до якої Росія офіційно приєдналася ще у 2000 році, та не відповідали вимогам Болонського процесу. Акцентувалася увага на тому, що російські ВНЗ не в повній мірі виконують свої функції, які стосувалися міжнародної співпраці в галузі освіти та науки, самостійного здійснення процедури прийому іноземних студентів, визнання їхніх документів про отримання вищої освіти та загальну пасивність окремих російських ВНЗ [11, с. 136–137].

Доцільно буде розглянути деякі конкретні приклади, пов'язані з розвитком академічної мобільності, запровадженням та реалізацією спільних освітніх програм, інтеграційних процесів та міжнародної співпраці окремих російських та європейських ВНЗ.

Московський державний університет ім. М. В. Ломоносова (МДУ) протягом багатьох років мав тісні зв'язки з цілим рядом європейських ВНЗ. В МДУ запроваджувалися та реалізовувалися спільні з європейськими партнерами навчальні програми. МДУ приймає участь у програмах академічної мобільності ERANET-MUNDUS, ERANET-PLUS, IAMONET RU та співпрацює з багатьма провідними європейськими університетами. Також в МДУ функціонує спільна програма міжнародного стажування «Михайло Ломоносов» під керівництвом міністерства освіти і науки РФ та програма німецької служби академічної мобільності DAAD. За допомогою цих програм російські студенти, аспіранти та вчені мають можливість пройти стажування в університетах та наукових центрах Німеччини з метою підготовки дисертацій та наукових проектів. Дані програми є стипендіальними і надаються на конкурсній основі [12].

На офіційному Інтернет-сайті Московського Авіаційного Інституту (МАІ) було створено спеціальний інформаційний портал «Академічна мобільність», на якому розміщена детальна інформація та пояснення що собою являє «академічна мобільність», які існують програми її реалізації, які вигоди мають ВНЗ, студенти та викладачі від міжнародної співпраці у галузі вищої освіти та науки, а також основні проблеми, які перешкоджають ефективному здійсненню академічної мобільності. В МАІ діють міжнародні програми академічної мобільності та обміну. Міжнародна програма IAESTE дає додаткові можливості вивчення іноземної мови під час стажування саме для науковців і студентів технічних спеціальностей. Студенти, аспіранти та викладачі МАІ регулярно беруть участь у міжнародних програмах академічної мобільності та проходять стажування за кордоном, переважно в європейських ВНЗ.

Загалом в МАІ можна нарахувати близько 60 ВНЗ-партнерів з усього світу. Студенти МАІ отримують «додаток до диплома» міжнародного зразка, що дає можливість отримати робоче місце за кордоном. Але такий «додаток» не є безкоштовним. Він видається за бажанням студента-випускника при наявності відповідних документів про проходження навчання чи стажування за кордоном і коштує 3000 рублів. Також в МАІ функціонує Інтернаціональний студентський культурний центр, заснований у 2007 році. Його головна мета — допомога в адаптації іноземним студентам, залучення їх до активної культурної діяльності та суспільного життя [13].

Досить репрезентативним є офіційний Інтернет-сайт Північно-Східного федерального університету імені М. К. Амосова (ПСФУ). В розділі «Академічна мобільність для студентів і викладачів ПСФУ» міститься детальна інформація про умови та можливості академічних обмінів, навчальних програм за кордоном, які реалізуються на конкурсній основі. В ПСФУ реалізуються близько десяти програм академічної мобільності.

Досить популярним в ПСФУ є стипендіальна програма академічної мобільності ERASMUS MUNDUS IAMONET, що являє собою консорціум європейських та російських університетів. Партнерами ПСФУ в цьому проекті є 11 російських та 8 європейських університетів, зокрема: Університет Хоенхайм, Німеччина; Університет Тюбінген, Німеччина; Університет природних ресурсів та природничих наук, Австрія; Чеський університет природничих наук; Університет Удіне, Італія; Варшавський університет природничих наук, Польща; Шведський університет сільськогосподарських наук; Університет Вагенінген, Нідерланди. Консорціум європейських і російських ВНЗ за участю ПСФУ виграв конкурс заявок на участь в проекті академічної мобільності AURORA — Towards Modern and Innovative Higher Education («АУРОРА — на шляху до сучасної та інноваційної вищої освіти»). Даний проект, до якого входять 20 європейських і російських ВНЗ, пропонує програму академічної мобільності для студентів, аспірантів, викладачів та працівників університету. Координатором проекту є Університет Турку (Фінляндія) і фінансується програмою ERASMUS. Учасників проекту серед них можна виокремити: Берлінський університет ім. Гумбольдта (Німеччина); Масариков університет в м. Брно (Чехія); Болонський університет (Італія); Університет Деус-то (Іспанія); Університет Гронінгена (Нідерланди); Латвійський університет (Латвія); Левенський католицький університет (Бельгія); Тартуський університет (Естонія); Університет Турку (Фінляндія); Варшавський університет (Польща) [14].

Що стосується так званої внутрішньої академічної мобільності то вона базувалася на договірній основі власне між російськими ВНЗ. Яскравим прикладом академічного обміну та наукової співпраці між російськими університетами можна назвати співробітництво між МДУ ім. М. В. Ломоносова та Санкт-Петербурзьким державним університетом. Ці два ВНЗ, маючи особливий статус, мали і особливі взаємозв'язки. В 2009 році ректори вищезгаданих ВНЗ підписали «Угоду про стратегічне партнерство». В ньому визначалися основні напрямки та форми спільної діяльності. Одним із завдань була реалізація правил Болонського процесу на прикладі двох передових російських ВНЗ. В документі йшлося зокрема і про покращення академічної мобільності — можливість для студентів, аспірантів, молодих вчених продовжувати освіту та переймати досвід шляхом участі в спільних науково-дослідницьких програмах [15].

У Томському Політехнічному університеті (ТПУ) відбувалось не тільки безпосереднє навчання іноземних студентів, а і були відкриті свої представництва — в Німеччині, Франції, Чехії, на Кіпрі. Також в ТПУ функціонують спільні з зарубіжними партнерами магістерські навчальні програми, які дають можливість отримати диплом університету-партнера. Розроблена програма академічної мобільності передбачала освоєння студентами частини освітніх програм в закордонному ВНЗ протягом визначеного періоду часу на основі індивідуального навчального плану. Така програма могла бути орієнтованою як на вивчення окремих дисциплін в університеті-партнері, так і на виконання навчально-дослідницьких проектів, проходження практик і стажувань. В ТПУ розроблявся та реалізувався широкий спектр програм академічної мобільності: академічні обміни, а також спільні освітні програми, які передбачали отримання студентами дипломів двох університетів, освітні програми міжнародних консорціумів (TIME, Erasmus), мовні стажування, тематичні школи.

Як правило, реалізація міжнародних програм базувалася на двосторонніх договорах між університетами. В ТПУ діє більше 70 договорів про реалізацію програм

академічної мобільності з ВНЗ із 25 країн. З 2009 року планування та реалізація програм академічної мобільності здійснювалося за пріоритетними напрямками розвитку ТПУ як Національного дослідницького університету на 2009–2018 роки. Щорічно понад 300 студентів ТПУ приймають участь в програмах міжнародної академічної мобільності та близько 100 іноземних студентів проходять навчання в ТПУ в рамках університетських угод [16].

Важливим інструментом підвищення академічної мобільності була система залікових одиниць типу ECTS. Починаючи з 2004 року кількість російських ВНЗ та їх філіалів, які використовували систему залікових одиниць постійно збільшувалася. У 2007/2008 навчальних роках вже 370 ВНЗ використовували кредитну систему, з них 159 — державних та 211 — недержавних, за 2747 освітніми програмами. Інший важливий інструмент розвитку академічної мобільності це є Європейський додаток до диплома. У 2007/2008 навчальних роках лише 99 державних і 28 недержавних ВНЗ видали своїм випускникам такий Європейський додаток до диплома. Тому питання академічного обміну та взаємного визнання документів про здобуття вищої освіти на етапі реформування російської освітньої системи залишається досить болючим та проблематичним, що головним чином пов'язано із фінансовою ситуацією в сфері вищої освіти, порівняно низьким відсотком вищих навчальних закладів, які реалізують конкретні програми академічного обміну, слабкий рівень володіння російськими студентами іноземними мовами [17, с. 191–195].

Висновки. Академічна мобільність — це важлива складова у процесі формування єдиного європейського освітнього простору, яка відповідає вимогам часу та тенденціям глобалізаційних та інтеграційних процесів у світі. Російська Федерація є учасником Болонського процесу і як інші країни-учасниці безперечно була зацікавлена у поглибленні співпраці та максимальній інтеграції до європейського освітнього простору. У середині 2000-х років урядом Російської Федерації та міністерством освіти і науки була підготовлена відповідна законодавча база, що дозволило покращити академічну мобільність у сфері вищої освіти: все це відбувалося в процесі загальної модернізації російської освітньої системи. Однак багато законодавчих проєктів та постанов не реалізуються в достатній мірі або взагалі носять декларативний характер, що є перешкодою для повноцінного функціонування в Росії програм академічного обміну та взаємного визнання документів про вищу освіту в Європі. Тому, по суті, міжнародні домовленості щодо взаємного визнання документів про отримання вищої освіти та питань академічного обміну (навчання, стажування, роботи) в європейських ВНЗ, здійснювалися на рівні керівництва вищих навчальних закладів, а відповідальними за академічні обміни і міжнародні зв'язки були університетські структури, на рівні яких і відбувалося підписання двосторонніх угод між університетами.

Слід додати водночас до вищевикладеного, що процеси інтеграції та академічної мобільності в самій Росії, в середовищі вищих навчальних закладів сприймалися і продовжують сприйматися вельми неоднозначно. Деякі вищі навчальні заклади, такі як наприклад МДУ імені М. В. Ломоносова, СПбДУ, РУДН, НДУ-ВШЕ, Томський політехнічний університет, Північно-Східний федеральний університет імені М. К. Аммосова, Московський Авіаційний Інститут, одразу активно включилися в цей процес, оскільки мали і достатній рівень фінансування з боку держави так і традиційні зв'язки з багатьма європейськими вищими навчальними закладами протягом багатьох років. Саме в цих ВНЗ реалізувалося і реалізується багато, спільних з європейськими ВНЗ програм академічного обміну, а також різноманітних грантів та стипендіальних програм, що давало можливість студентам та викладачам протягом деякого часу (місяць, семестр, рік) навчатися та працювати за кордоном. Інша точка зору ґрунтується на консерватизмі російської освітньої системи і висловлює побоювання деяких російських вчених та експертів з приводу того, що процес академічної мобільності лише призведе до того,

що кращі продуктивні наукові кадри будуть залишати Росію та емігрувати за кордон, зокрема до Європи та США, де фінансування освітньої сфери є значно вищим ніж в Росії, тобто мова йде про так званий процес «відтоку мізків».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бринев Н. С., Чуянов Р. А. Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm>
2. Козырин А. Н. Формирование академической мобильности в России: развитие организационно-правовых основ. Федеральное государственное бюджетное учреждение «Федеральный центр образовательного законодательства» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.lexed.ru/pravo/theory/ezegod6/?6.html>
3. Лукичев Г. А. Динамика Болонского процесса // Высшее образование сегодня. — 2002. — № 3. — С. 32–39.
4. Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и Болонские измерения / Под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов МИСиС, 2010. — 352 с.
5. Барблан А. Академическое сотрудничество и свобода передвижения в Европе: что было и что будет // Высшее образование в Европе. — 2002. — № 1, 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.logosbook.ru/educational_book/archive.html
6. Слепухин А. Ю. Высшая школа в условиях интернационализации // Высшее образование в России. — 2004. — № 6. — С. 3–12.
7. О создании новой группы по осуществлению Болонских принципов в России: Приказ Министерства образования и науки РФ от 25 октября 2004 г. № 100 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.edu.ru/db-mon/mo/Data/d_04/m100.html
8. О сотрудничестве с зарубежными странами в области образования: Приказ Министерства образования и науки РФ от 10.12.2003., № 4568. // Бюллетень Министерства образования РФ. Высшее и среднее профессиональное образование. — 2004. — № 1. — С. 3–4.
9. Об организации и проведении международных сравнительных исследований качества общего образования в 2002–2004 годах: Приказ Министерства образования РФ и Российской Академии образования от 22 ноября 2002 г. № 4089/25 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.edu.ru/db-mon/mo/data/d_02/4089.html
10. О реализации положений Болонской декларации в системе высшего профессионального образования Российской Федерации: Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации № 40 от 15 февраля 2005 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.apu.fsin.su/territory/Apu/declaration/2/rosina_VI.pdf
11. «Мягкий путь» вхождения российских вузов в Болонский процесс / Гл. ред. Мельвил А. Ю. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. — 352 с.
12. Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Раздел международное сотрудничество [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.msu.ru/int/stazh.html>
13. Московский Авиационный Институт (Национальный исследовательский университет). Международный отдел. Академическая мобильность. Официальный интернет-сайт Московского Авиационного Института [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.mai.ru/unit/ums/mobility/>
14. Северо-Восточный федеральный университет имени М. К. Аммосова. Академическая мобильность для студентов и преподавателей СВФУ. Официальный интернет-сайт СВФУ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.s-vfu.ru/universitet/rukovodstvo-i-struktura/strukturnye-drazdeleniya/ums/programs-of-academic-mobility-for-students-of-nefu/>
15. Соглашение о стратегическом партнерстве между Московским государственным университетом имени М. В. Ломоносова и Санкт-Петербургским государственным университетом, 2009. Официальный сайт Санкт-Петербургского государственного университета [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://spbu.ru/about/spbgu-mgu>
16. Томский политехнический университет. Раздел Международное сотрудничество. Академическая мобильность. Официальный интернет-сайт Томского Политехнического университета [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://tpu.ru/international/int-projects/academic-mobility/>

17. Интернационализация высшего образования: тенденции, стратегии, сценарии будущего / М. Л. Агранович [и др.]; Национальный фонд подготовки кадров. — М.: Логос, 2010. — С. 191–195. — 280 с.

REFERENCES

1. Brynev, N. S., & Chuianov, R. A. *Academic mobility of students as a factor of development of the process of internalization of education*. Retrieved from <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o60.htm> (in Rus.).
2. Kozyrin, A. N. *Formation of academic mobility in Russia: development of organizational and legislation foundations*. Federal state budget agency «Federal center of educational - legislation». Retrieved from <http://www.lexed.ru/pravo/theory/ezegod6/?6.html> (in Rus.).
3. Lukichiov, G. A. (2002). Dynamics of Bologna process. *Vysshee obrazovanie segodnia (igher Education Today)*, 3, 32-39 (in Rus.).
4. Baidenko, V. I. (Ed.). (2010). *Main tendencies of development of higher education: global and Bologna dimensions*. Moscow: Research Center for Problems of Quality in Specialists' Training of the Moscow State Institute of Steel and Alloys of the Ministry of Education of the Russian Federation (in Rus.).
5. Barblan, A. (2002). Academic cooperation and a freedom of movement in Europe: What was and what will be. *Vysshee obrazovanie v Evrope (Higher Education in Europe)*, 1,2. Retrieved from http://www.logosbook.ru/educational_book/archive.html (in Rus.).
6. Slepudin, A. Yu. (2004). Higher school under conditions of internationalization. *Vysshee obrazovanie v Rossii (Higher Education in Russia)*, 6, 3–12 (in Rus.).
7. Order of the Ministry of Education and Science of the Russian Federation «About creation a new group on realization of Bologna principles in Russia» from October 25, 2004. Retrieved from http://www.edu.ru/db-mon/mo/Data/d_04/m100.html (in Rus.).
8. Order of the Ministry of Education and Science of the Russian Federation «About cooperation with foreign countries in the sphere of education» from 10.12.2003., N 4568. (2004). *Biulleten Ministerstva obrazovaniia RF. Vysshee i srednee professionalnoe obrazovanie (Bulletin of the Ministry of Education of the RF. Higher and Secondary Vocational Education)*, 1, 3–4 (in Rus.).
9. Order of the Ministry of Education of the Russian Federation and Russian Academy of Education «About organization and realization of international comparative research of the quality of common education during 2002–2004 years» from November 22, 2002, N 4089/25. Retrieved from http://www.edu.ru/db-mon/mo/data/d_02/4089.html (in Rus.).
10. Order of the Ministry of Education and Science of the Russian Federation «About realization of the clauses of Bologna declaration in the system of higher vocational education of the Russian Federation» from February 15, 2005, N 40. Retrieved from http://www.apu.fsin.su/territory/Apu/declaration/2/rosina_VI.pdf (in Rus.).
11. Melvil, A. Yu. (Ed.). (2005). «Soft» way of entry of Russian higher educational institutions into the Bologna process. Moscow: OLMA-PRESS (in Rus.).
12. Lomonosov Moscow State University. *International cooperation*. Retrieved from <http://www.msu.ru/int/stazh.html> (in Rus.).
13. Moscow Aviation Institute (National Research University). *International Department. Academic mobility*. Official internet-site of Moscow Aviation Institute. Retrieved from <http://www.mai.ru/unit/ums/mobility/> (in Rus.).
14. North-Eastern Federal University named after M. K. Ammosov. *Academic mobility for students and lecturers of NEFU*. Official internet-site NEFU. Retrieved from <http://www.svf.ru/universitet/rukovodstvo-i-struktura/strukturnye-drazdeleniya/ums/programs-of-academic-mobility-for-students-of-nefu/> (in Rus.).
15. *Agreement about strategic partnership between Lomonosov Moscow State University and Saint-Petersburg State University*. (2009). Official site of Saint-Petersburg State University. Retrieved from <http://spbu.ru/about/spbgu-mgu> (in Rus.).
16. Tomsk Polytechnic University. *International Cooperation. Academic mobility*. Official internet-site of Tomsk Polytechnic University. Retrieved from <http://tpu.ru/international/int-projects/academic-mobility/> (in Rus.).
17. Agranovich, M. L., and others (Eds.). (2010). *Internalization Of higher education: tendencies, strategies, scenarios of the future*. National Personnel Training Fund. Moscow: Logos (in Rus.).